

יואל אליצור

זמן פורים בשעלבים

א. זהו המקום

שעלבים מזוהה קרוב לודאי בתל סלכית, שקב' שעלבים יושבת למרגלותיו. זאת על פי שלושה סימנים: שימור השם, המיקום ושרידיים ארכיאולוגיים שנמצאו.

1. שימור השם

השמטת העי"ן היא דבר רגיל בשימור שמות, בשל הנוהג להבליעה, נוהג שהיה נפוץ במקומות שונים בארץ, כעדות חז"ל על בית שאן, טבעון וחיפה, בגליל בכלל, וגם במקומות אחרים. השווה: מי נפתוח – ליפתא; שילוח – סילואן; יפיע – יפא וכדו'. ובפרט בשעלבים, שלפי ממצאיה היתה מיושבת כותים-שומרונים, והם כידוע מקדמת דנא מבליעים את הגרוניות. עיין "עברית וארמית נוסח שומרון" לז' בן-חיים ומסעות בנימין מטודילה המעיד על כך.

הסיומת בתי"ו אף היא חילוף רגיל, והשווה: מודיעים – מודעית. ידוע שבשמות מסוג זה עיקר השם הוא 'שעלב', והסיומת משתנה לפעמים. וכך מצינו 'שעלבים' וגם 'שעלבין' וגם 'שעלבון' (מקומו של אחד מגבורי דוד בשמו"ב כג, לב) בדומה להרמתים – הרמה (עי' שמו"א פרק א); עפרים – עפרה, וכיו"ב.

2. המיקום

שעלבים נמנית במקרא ביחד עם ערי דן, ובסמוך לאילון המזוהה בוודאות ועל פי מסורת כ"אלו' שבמזרח פארק איילון, מעל מבוא חורון. שעלבים מצויה מעבר העמק כנגד.

3. שרידים ארכיאולוגיים

בסקרים ארכיאולוגיים נלקטו בתל חרסים, המתאימים לפי השיטות המקובלות לתקופת ההתנחלות ואילך.

4. הסתמכות על מחקרים

עד כמה שידוע לי, אין חולק על זיהוי זה. עיון למשל אנציקלופדיה ארץ ישראל ל' פרס ואנצ' מקראית בערכו, ושם מראי מקומות נוספים. נכון שביחוד בעניני גאוגרפיה הסטורית וארכיאולוגיה אין לסמוך על מוסכמות מחקריות בלא בדיקה, ויש לבדוק את הנתונים בעצמנו. עין באגרות הראי"ה אגרות תכ"ג ותס"ט, שהוא נמנע מלקבל קביעות מחקריות ב"עיסקת חבילה", אבל בבדיקת מקרה פרטי לגופו אף הוא בודק אחרי הנתונים וקובע עמדה. בנידוננו דומה שאין מקום לערער על המקובל. לענ"ד מסתבר ופשוט, שאף שאין בנתונים הנ"ל כדי לקבוע בדאות, הרי מכל מקום לא גרע מ"נחלקו בקבלתן" המוזכר בראשונים. בדאי שזה עדיף בהרבה על סתם ערים עתיקות שבא"י, שאין ידוע דבר על תולדותיהן, ולפי דברי ר' יהוסף שורץ מנהג בא"י לקרות בכלן כבערים מסופקות. וכן משמעות דברי המגיד משנה מגילה פ"א הל' יא.

ב. ערים שמנה יהושע – מוקפות חומה

לפי הירושלמי במגילה (פ"א ה"א) כל הערים שמנה יהושע, מוקפות חומה מנה. אמנם שם נחלקו בדבר, ויש מ"ד שהסמוכות לספר מנה, וכדבריו בבבלי ב"ב נ"א, והיינו סמוכות לגבולים של כל שבט ושבט (תוס' שם). אך פשט הכתובים ביהושע מוכיח, שהמנויות הן מוקפות, שכן הוא מסיים תמיד "הערים וחצריהן", והחצרים הם "אשר אין להם חומה סביב". ואם כן, הערים הן מוקפות. ואין נראה שיש מי שיחלוק על פשוטי המקראות, אלא שרב יהודה אמר רב ור' יוסי בר' חנינא שנחלקו, סוברים שמוקפות היו הרבה יותר, שהרי אפילו בחבל ארגוב, שאינו מעיקר א"י, היו ששים עיר בצורות חומה גבוהה דלתיים וברית, ואילו כל הערים שמנה יהושע, אפי' מאה אינן (ירוש' שם). על כן אמרו שהסמוכות לגבולין נמנו (וכ"כ ביפה עינים שם). ועיין בחידושי הרמב"ן בענין הוצל דבנימין, שתופס בפשיטות, שעיר המנויה ביהושע היא מוקפת וראית.

שעלבים מנויה ביהושע (יט, מב) בק ערי דן, ועל כן היתה בדאי מוקפת.

ג. הסמיכות לכרך שחרב ולספק כרך

ייתכן שבעבר נהגו בשעלבים רק בי"ד על פי הברכי יוסף בשם דבר-משה ומשאת-משה (והובא בבה"ל ובכף החיים תרפ"ח ובספר א"י ולוחות הרי"ם טיקוצינסקי) שהסמוך לכרך חרב או לכרך מסופק אינו קורא אלא בי"ד. אבל הירושלמי (מגילה פ"א ה"א) כפי שפירשוה הריטב"א והגר"א (בשני פרשים) קובע את ההפך לגבי כרך חרב, כלומר שקורין בסמוך לו בט"ו (ודלא כהברכ"י וקה"ע). וכן הכריעו החזו"א (קנ"ג – קנ"ד) ומהרצ"פ פרנק, מארי דארעא דישראל, שאף הסמוך

לחרב קורא בט"ו. וכן נהגו בירושלים י"ט שנים, כשהיתה העיר העתיקה בידי צר. יש מי שחילק בין חרב מישראל לבין חרב לגמרי, אך זאת סברה קשה גם מצד עצמה וגם מצד הירושלמי. עיין מקראי-קודש למהרצ"פ פרנק, הרב הרצוג בשו"ת היכל-יצחק סי' סה והרב ישראלי בתחומין א'.

ובענין סמוך למסופק — המנהג בא"י מעולם לא היה שלא לתת דין סמוך בסמוך לעיר מסופקת: לא בחברון, שמקדמת דנא ידוע שמקומה העתיק על ההר מדרום ולא בעמק (כך מעיד ר' בנימין מטודילה במסעותיו, וכך מקובל גם כיום על פי חפירה ארכיאולוגית); ולא בשכם, שבה העיר העתיקה היא בתל ליד קבר יוסף, והישוב היהודי היה באזור הקסבה; ולא בטבריה, שבה הנהיגו קריאת יומיים (בהדרכת ר"מ קלירס רב העיר) גם בשכונת החדשות. אף בסברא קשה להבין טעם לחידוש כזה, והחזו"א חלק על כך, ובחבורתו אף הנהיג לקרוא יומיים בבני ברק מטעם זה.

על כן, מלכתחילה לא הייתי חושב לנכון להנהיג יום אחד בלבד בסמוך לכרך חרב ומסופק, ובפרט בשעלבים ת"ו, שלמיטב ידיעתי תושביה דהיום נוהגים בהרבה ענינים לקולא ולחומרא כהחזו"א. אולם עכ"פ חל בזה שינוי בזמן האחרון: היישוב (קרית הישיבה) הגיע עד התל עצמו, וכבר יושב בקצהו. נמצא, שעכשיו יש כאן "כרך מיושב", וכל היישוב מחובר בחיבור בתים, שהמרחק ביניהם הוא פחות משבעים אמה ושיריים (ובין קבוצות בתים די בקמ"א ושליש, כמו בהל' שבת, ואכמ"ל) אל הכרך עצמו. שעלבים דהיום אין בה איפוא רק דין סמוך, ונמצא שאף לדבר-משה אין סיבה לפטור כאן.

ד. הסייגים בכרך

אפילו נרצה לחשוש לשיטת הרמב"ן, שכרך שאין בו עשרה בטלנים נידון כעיר — ראשית, זו דעת יחיד, כמ"ש החזו"א, כי לתוס' והרמב"ם דין זה חל בעיר ולא בכרך, ולר"ן והריטב"א וסיעתם נעשה ככפר שמקדים ליום הכניסה, וזה לא שייך כיום. על כן פסק החזו"א שאין לחוש לדעה זו, וכ' שיד אפרים ומ"ב שהזכירהו זהו משום שהשוו דעת הר"ן וריטב"א להרמב"ן, ובאמת אינו כן. שנית, כיצד לא נסמוך על שיטת הרב פרנק בהר צבי, שאם יש בסמוך עשרה בטלנים, מהני לרמב"ן (כן צידד הרב זלמן מלמד בתחומין א עמ' 134). למרות שבירושלים במשך י"ט שנים סמכו על כך. שלישית, בנדון דידן, שהישיבה נמצאת כבר על התל עצמו, זכינו אפילו לזה שבכרך עצמו קיימים עשרה בטלנים. להרמב"ן אפי' עשרה משכימים ומעריבים לביהכ"נ נקראים "בטלנים".

כמובן אין חוששין בסתם מוקפות שבא"י לישוב ואח"כ הוקף, ל"שור איגר", לעיר פחותה מג' חצרות, או למיגניא ולא מכסיא כמבואר בראשונים. הרדב"ז בסי' תרפא חשש לעיר מקלט וערי לויים, ורצה לומר שהן ערי פרוות. אך מלבד שזה קשה

בפשטות מסוגיית ערכין (עיין מש"כ בתחומין א עמ' 109-110 הע' 1 ובדברי הרב
 ישראלי שם עמ' 121 ליישב הרדב"ז), כבר העיד החיד"א בחיים-שאל ח"א סי' לב
 שהמנהג קדום בחברון שלא כדעת הרדב"ז. וכן היה המנהג בשכם לקרוא יומיים,
 בי"ד ובט"ו. וגם בפאה"ש פ"ג כ' שבצפת קוראים יומיים משום שנראה לקדש
 נפתלי, ואף קדש נפתלי היתה עיר מקלט.

ה. חיוב והנהגות במוקפין מספק

לפי שיטת הגאונים שהביא הר"ן, חזקה ורב אסי שקראו יומיים זהו משום מידת
 חסידות, אך אין הלכה כך. רמב"ם ושו"ע פסקו שהמסופקים חייבים מדינא בשני
 הימים.

אמנם בן כרך שקרא בי"ד, יצא (ירוש' מגילה פ"א ה"א), אך הפר"ח בסי' תרפח
 סובר שהבבלי חולק ע"ז, ושאינן הלכה כן. המאירי כתב שרק מסופק יוצא, ואכ"מ.
 יתר על כן: גם אם קרא כבר בי"ד, חייב לחזור ולקרוא בט"ו "שלא תעקור זמן
 כרכים בידך".

החיוב בשני הימים המסופקים הוא בכל מצוות היום. ונראה שמה שיצא בי"ד
 זהו רק לגבי חיוב קריאה, שמצינו שהקדימוהו בכמה מקרים (בני כפרים, עיירות
 ליום חמישי כשחל י"ד בשבת, כרכים ליום ו' שהוא י"ד כשחל ט"ו בשבת) ולא
 לשאר מצוות היום, שבוה המסופק אפשר שהפסיד מצוותיו (אם אכן הוא מוקף)
 אם יעשה רק בי"ד. ועל כן סעודה ומשלוח מנות ב"פורים המשולש" דמוקפין
 מעדפים (לפי הירוש') לדחות אפילו לט"ז, ואין מקדימין. ודאי שאת הקריאה
 בתורה ואת אמירת על הניסים אין מקדימין. ועיין מגילה ה,ב בענין נטיעה דרבי
 בתירוץ הראשון, מבואר שלחזקה, דקר ארביסר וחמיסר, איסור מלאכה נוהג בשני
 הימים. וע"ע בפמ"ג סוסי' תרצה.

מן הדין צריך לנהוג א"כ כל דיני פורים כמסופקים בשני הימים ומצד חובה, חוץ
 מדבר אחד, והוא הברכה על המגילה (שלש שלפניה ואחת שלאחריה, לילה ויום)
 שבוה הכרעו הרמב"ם והפוסקים שמברכים בי"ד ולא בט"ו, מטעם ספק ברכות
 בט"ו. ובי"ד עכ"פ מברכים, כיון שהוא זמן קריאתה לרוב העולם. הגר"א בבאורו
 ואחרים פירשו מפני שהכל יוצאים בי"ד, אך ל' הרמב"ם אינה משתמעת כל כך
 מתאימה לטעם זה. ועיין בהר"צבי סי' קנח ביאור אחר.

בכלל החיוב של היוםיים — סעודה, שמחה, משלוח מנות, מתנות לאביונים
 ואף הזכרת על הנסים (פמ"ג ומ"ב סי' תרצג) וקריאת יבוא עמלק, ואין בברכותיה
 של הקריאה אותו ספק שיש בברכות המגילה, כי קה"ת היא מצוה בעצמה, משא"כ
 במגילה ששלא בזמנה אינה מצוה. ולדעת הגנת-יודים ועוד רשאי כל ציבור לקרוא
 בתורה מה שירצו בכל עת שירצו ותבוא עליהם ברכה, רק שחכמים לא הטריחו
 אלא בזמנים ידועים. ואף החולק על זה (משיב-דבר להנצי"ב) מודה במקום שיש

בזה צד מצוה, וכמו שהזכיר הרמ"א מנהגים שונים כאלה בליל שמחת תורה. וכן מצוה להימנע ממלאכה אפילו במקום שנהגו לעשות (משמעות הרמב"ם מגילה ב,ד, ועיין בהעמק-שאלה להנצי"ב פר' וקחל שאלתא סז).

אמת שבערים הישנות שבארץ ישראל הלכו מנהגי הספקות הלוך וחסור (עי' פאה"ש סי' ג' וסי' א"י להר"ם טיקוצינסקי ועד, ולפי הפוסקים היו מסופקות בחו"ל שהנהיגו בט"ו קריאה בל' לע"ז¹), ולא נשאר מהם אלא הקריאה. אך היא הנותנת, נדמה שבגלל זה החלו לזלזל אף בקריאה, שהפכה לטורח בעלמא. למעשה אין הציבור נוהג בד"כ יומיים בערים הללו, זולתי יחידי סגולה המדקדקים במצוות. יש כאן דמיון מסוים למה שהנהיגו חז"ל כל הברכות ביו"ט שני של גלויות, כי היכי דלא ליתו לזלזולי ביה.

ניל על כן, שבכל מקום שמחדשים בו קריאת ספקות, ראוי לשקד להעמיד את הדבר על שרשו לכל פרטיו ודקדוקיו, ואז יהא לו קיום לדורות, הציבור ימצא בו טעם. אף הגאון הראשלי"צ הרב עובדיה יוסף הורה, שאם מנהיגים קריאת ספק יש להקפיד על כל דיני היום, כולל קריאת ויבוא עמלק (עי' תחומין א עמ' 120).

ו. פורים בט"ו — כבודה של ארץ ישראל

בשנים האחרונות עשיתי קצת "תעמולה" למצוה זו של ימי הפורים בזמניהם, בתקוה שהישובים החדשים המוקמים בחסד ה' בסמוך לאתרי הערים הקדומות שאינן ערי פרות לא יאבדו מתוך שגרה וחוטר תשומת לב את דינם המיוחד. מכמה טעמים, שהזמן והמצב הרוחני של הדור גרמם, לא הייתה ההתישבות בדור האחרון ערה למצוה זו, וחבל. המצב שנוצר, שבו רק ירושלים היא מוקפת, רחוק מאד מעיקר התקנה. מצאנו שחכמים טרחו לתלות את הדיקף בימות יהושע מפני כבוד א"י, ואי משום הא לא אריא, שהרי ירושלים היתה מוקפת גם בביאה שניה (משנה סוף ערכין) בימות אחשורוש.

סברתי שיהיה נכון, ויש מעלה בכך, שהישובים החדשים, שבי"ה יונקים את כוחם כיום יותר ויותר מתורה ואמונה, וצמחים בדרך שהולכת ומשתחררת מאידיאולוגיות זרות, יזכו להחזיר בענין זה עטרה ליושנה, ויהיה בזה ערך החורג מן הגבולות המצומצמים של הלכות מגילה. דברים אלא נכונים גם, ובפרט, באשר לשעלבים ת"ו, המיוסדת ומונהגת עפ"י תורה עם דרך ארץ ישראל.